

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN ROMAN YAZMA YÖNTEMİ

Doç. Dr. Selçuk ÇIKLA*

ÖZ: Modern hikâye ve roman Türk edebiyatında XIX. yüzyılın ikinci yarısında tanınmaya başlanmıştır. Bu iki türün tercüme ve telif örnekleri aracılığıyla edebiyatımıza birçok yenilik girmiştir. Söz konusu yenilikler modern hikâye ve roman türlerinin barındırdığı yeni yazma/anlatma yöntemleri aracılığıyla okurların karşısına çıkarılmıştır. Ancak her yazarın üslubunun farklı olduğu da bilinen bir gerçektir. İlk telif hikâye ve roman yazarlarımızdan biri olan Ahmet Mithat Efendi'nin de erken dönem Türk romancılığında, benimsediği, kendine has bir yazma anlayışı söz konusudur. Bu anlayış hem klasik edebiyatımızdan gelen hem de Batılı romandan alınan bazı yöntemlerle harmanlanmış bir yöntemdir. O sebeple bu makalede Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarını yazarken kullandığı yöntemler roman sanatı bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hikâye, roman, roman sanatı, Ahmet Mithat Efendi.

Ahmet Mithat Efendi's Method of Writing Novel

ABSTRACT: Modern story and novel in Turkish literature came to be known in the second half of 19th century. Many innovations have entered into our literature thanks to the examples of these two writing styles both in the form of translations and original written works. The innovations in question have become available for the readers through the new writing/telling methods included in the types of modern story and novel. However, it is a known fact that every writer has a different style of writing. Ahmet Mithat Efendi, one of the early story and novel writers, also had his own perception of writing in the early period of the Turkish novel writing. This perception is a method which emerged as a combination of some methods obtained partly from our classical literature and partly from western novel. For this reason, the methods that Ahmet Mithat Efendi

---

* Erzincan Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., selcukcikla@yahoo.com

used in his novels have been dealt with in the context of the art of the novel.

Key Words: Story, novel, the art of the novel, Ahmet Mithat Efendi.

Osmanlı'da romanın gelişip revaç bulmasından bugüne kadar roman türü hakkında çok sayıda teorik yazı ve kitap kaleme alınmıştır. Bunların bazısında karşılaşılan *roman sanatı* ifadesi ile kastedilen, romanların nasıl yazıldığına ya da nasıl yazılabileceğine dair birtakım şaşmaz ilkeler belirlemek değildir. Kuramcılar bunun farkındadırlar. Bilirler ki her romancının kendine has bir roman yazma anlayışı ve yöntemi vardır. Mademki romancı sayısı kadar anlayış ve yöntem vardır, o hâlde bu konuda iki şey yapılabilir: Roman türünün kendine has yöntemlerinin ve yazardan yazara farklılaşan yazma/anlatma değişkenlerinin belirlenmesi.

Roman, esnek bir türdür. Hayatın ve tabiatın çeşitliliği gibi romanın da zengin bir repertuarı vardır. İnsan davranışlarının anlık olarak değişebilmesi gibi roman da çok fazla farklılaşabilen bir karaktere sahiptir. Hayallerimizin zaman ve mekân tanımaz uçarılığı gibi o da yazarların hayal evrenlerinin her yerine ve her zamanına gidebilir. Roman, aynı zamanda duygular ve tepkiler dünyasının aynasıdır; o sebeple sevgiler, öfkeler, ıstıraplar, isyanlar, hırslar, idealler, entrikalar, şehvetler, komediler, dramlar ve trajediler âleminin her türlü tezahürü okurlara onun aynasından yansıtılarak sunulur. Ele avuca sığmaz bir tür olduğu içindir ki romana sınır çizmek, değışmez yöntemler belirlemek pek mümkün değildir.

Ahmet Mithat Efendi, erken dönem Türk romancılığının başat isimidir. O hem otuzu aşkın romanı hem de *Letâif-i Rivâyât* serisinde yayınlanıp da bazısı roman yahut da kısa roman sayılabilecek otuza yakın hikâyeye kaleme almakla Türk romancılığının en velut yazarlarından biri olmuş, hatta nesir türleri içinde en fazla romanla meşguliyeti sebebiyle de daha çok *romancı* olarak anılmayı hak etmiştir. Romancı Ahmet Mithat'ın Türk edebiyatında nev'i şahsına münhasır bir roman anlayışı, daha doğrusu *roman yazma yöntemi* vardır. Onun benimseyip uyguladığı bu yöntemin temel özelliklerini çeşitli başlıklar altında ele almak mümkündür.

Yeni Türler: Hikâye ve Roman

Eskiden beri tanıdığımız masal, destan, menkıbe, mesnevi, halk hikâyesi gibi türlerden bir hayli farklı özelliklere sahip olan roman ve modern hikâyeye XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren edebiyatımızın vazgeçemeyeceği iki yeni tür olarak telakki edilmiştir.

Türk edebiyatında Batılı ya da modern diyebileceğimiz hikâye ve romanın ilk örneklerinin yazıldığı yıllarda *hikâye* ve *roman* kelimeleri bazen birbirinin yerine yani aynı anlamda kullanılmıştır. Mesela Ahmet Mithat Efendi *Rikalda yahut Amerika'da Vahşet Âlemi* adlı romanının önsözünde şöyle der: “İlk yazdığım roman *Letâif-i Rivâyât sernâme-i umûmîsi altında cemeylediğim hikâyât-ı muhtasaranın birinci cüzündeki 'Su-i Zan' nâm hikâyedir.*” (Ahmet Midhat Efendi 2003/1: 621) Halit Ziya dahi *Suizan*'ın yayımlandığı 1870 tarihinden yaklaşık 21 yıl sonra yayınlanan *roman* ile ilgili kitabına *Hikâye* adını vermiştir. Bu zaman aralığında hikâye ile roman arasında pek ayırım yapılmadığı görülür. Bugünkü ayırım, yani kabaca kısa metinlere hikâye, uzunlarına roman deme eğilimi XIX. yüzyılın son yıllarından itibaren giderek artar ve bir zaman sonra iyice belirginleşerek yerleşir.

Ahmet Mithat 1875'te yayımlanan *Hasan Mellah*'ın önsözünde üç seneden beri edebiyat sahasında görülen eserlerin son üç yüz seneden beri görülenlerden farklı ve dolayısıyla yeni olduklarını ifade eder. Bu görüşü başkalarının da desteklediğini, *Ölüm Allah'ın Emri* hikâyesinin önsözündeki şu cümleden öğreniriz: “*Bazıları diyorlar ki İstanbul'da roman, yani imkân dahilinde hikâye tasvir ve tahririne ben başlamışım.*” (Ahmet Mithat Efendi 2001: 195) Romanın edebiyatımızda yeni bir tür olduğu görüşü Namık Kemal'in ilk defa 1881'de tefrika edilen ve sonra *Celeddin Harzemşah* piyesinin önsözü olarak yayımlanan *Mukaddime-i Celâl*'de de yer alır: “... *edebiyâtda üç de yeni şu'be meydâna geldi, ki biri makâlât-ı siyâsiyye, biri roman, biri tiyatrodur.*” (Namık Kemal 1305/1889: 16)

Her yeni tür muhakkak ki kendine has usul ve yöntemleri de beraberinde getirir. Bununla birlikte yazarlar da kendilerine has birtakım usul ve yöntemler geliştirmişlerdir. Böylece okurların karşısına türün getirdikleri ile yazarın uygulamaları bir terkip olarak çıkmıştır.

Roman'dan Maksat

Ahmet Mithat'ın roman ile ilgili düşüncelerine göre hikâye ve roman; eğlence, bilgilenme, hakikate ve hikmete ulaşma, ibret alma, ıslah etme gibi maksatlar güdülerken yazılır ve okunur. Bu maksatlardan birini veya birkaçını temin için romancı ister bütünüyle hayalden isterse kısmen gerçeklerden kısmen de hayallerden faydalansın esas olan amaçtır. Yazarın bu yönde serrettiği görüşlerden birisi *Yeryüzünde Bir Melek*'tedir. Ona göre bu romanın vukuatının hepsi masallarda «Bir varmış bir yokmuş.» diye naklölunan hayalâtın ibarettir ama hem hayatta hem de romanlarda en önemli olan şeyin olayların tecrübe yoluyla gösterdiği haki-

katten ibaret olduğu da unutulmamalıdır. (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 346)

Yazı makinesi Ahmet Mithat'ın, romanlarında âdetâ klasisizmdeki gibi eğlendirirken eğitmeyi hedeflediğini söyleyebiliriz. Nitekim *Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktorları*'nın mukaddimesinde geçen şu cümle onun bu konudaki tavır ve düşüncesini ifade eder: “*Şimdiye kadar yazdığımız bunca romanlar ile kari'lerimizi nasıl eğlendirerek müstefid etmiş isek, bu hikâyemizde elbette daha ziyade eğlendirerek daha ziyade müstefid edeceğimize şüphemiz yoktur.*” (Ahmet Mithat Efendi 2002: 552)

Ahmet Mithat'a göre olayların bize ait topraklarda geçtiği romanlar *millî*'dir. O hâlde olayları Avrupa veya Amerika'da geçen romanlar millî değildir. Ancak bu tür romanlar millî değillerdir diye bunların faydadan uzak oldukları söylenemez. Roman okumaktan maksat hem eğlence hem de bilmediği şeyleri öğrenmek olduğundan Avrupa ahvâlinin anlatıldığı romanlardan çok şey öğrenilebileceği açıktır. (Ahmet Mithat Efendi 2003/3: 303-304) Zira orada bilmediğimiz ve tanımadığımız nice bilgiler ve hayatlar vardır.

Hâce-i Evvel'e göre romanın mevzuu müfid yani faydalı olmalıdır. En makbul romanlar sadelik içindeki hakikatten tecelli edecek hikmete sahip olanlardır. (Ahmet Mithat Efendi 2003/1: 5-6) Mithat Efendi bir eserinde “*Her romanın bir maksat üzerine yazıldığını ve kariin yahut muntekidin asıl o maksada hasr-ı nazar etmesi lazım geleceğini ihtar eylemiş idik.*” (Ahmet Mithat Efendi 2003/2: 75) şeklinde genel bir yargıda bulunurken bir diğerinde ise “*Hikâyelerden maksat, filozofinin en büyük bir parçası olan ahlâk ve maneviyat için meydan açmaktır.*” (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 97) diye özel bir yargı belirtir. Hakikaten Ahmet Mithat'ın yazdığı yirmi dokuz hikâye ve otuzu aşkın romanın hepsinde bir maksat güttüğü bütün eserleri okunduğunda apaçık görülür. Bu eserlerden önemli bir kısmında en çok olarak ferdî ve sosyal ahlâk, ideal insanın ideal vasıfları ve kötü örneklerin kötü örneklikleri bağlamında hem maneviyat hem de ferdî ve sosyal huzurun ve gelişmenin temel dinamiklerine açık ve kapalı göndermeler yapar. Böylece o, hikâye ve romanlarını en çok bu maksatlara hizmet etsin diye yazmıştır, denebilir.

O, hikâye ve romanlarında bu gayelere göre yazarken bunu kuru bir vaiz edasıyla yapmaz, ya okurların olay örgüsünden netice çıkarmalarını hedefler ya da olayın akışını kesip araya girmek suretiyle ahlâkî görüşlerini serdeder.

Mithat Efendi'ye göre romanlarda sadece kötü, ayıp, gayr-i ahlâkî

örnekler değil iyi ve güzel örnekler de anlatılmalıdır. Hatta fuhuş ve sefahat âlemlerinde bile pek çok büyüklükler ve güzellikler bulunabilir ve yazarlar bunlara da yer vermelidirler. Mithat Efendi natüralist romanların hep fuhuş ve sefahat âlemlerine, bu âlemlerde görülen seyyiata (kötülük-lere) yer vermesini tenkit eder. Nitekim Hacı-i Evvel'in romanları da çoğunlukla kötülükler içinde güzelliklerin ortaya çıkarılmasını hedefler. Bu anlayışın yansımalarını onun hemen her romanında bazı kişiler üzerinden aksettirdiği açıkça görülür. Zaten yazarın çoğu romanında karşımıza en az birer olumlu ve olumsuz kişiyi çıkarması da bu sebeptir.

Ahmet Mithat'ın romanlarının çoğunda gördüğümüz bu ikili yön, yani çirkinlikler içindeki güzelliklerin anlatılması bir romans özelliğidir. Lennard J. Davis'in belirttiği romans özelliklerinden biri de anlatılanların edepli olmasıdır. Buna göre romanslarda çirkinlikler açık açık anlatılmaz ve erdem her zaman ödüllendirilir. Nitekim Ahmet Mithat'ın natüralist romancıları eleştirmesinin ardında da onların kötülüğü, çirkinliği ve ahlâksızlığı olduğu gibi anlatmalarını yatmaktadır. (Nüket Esen 2014: 128)

Roman mı Tarih mi? (Hayal mi Hakikat mi?)

Ahmet Mithat'a göre bir romandan söz ediliyorsa onun mutlaka hayalî olması, yani yaşanmamış bir olay örgüsüne sahip olması gerekir. Eğer hakikaten yaşanmış bir hayata ait olaylar anlatılıyorsa o, roman değil ancak tarih olabilir. Yazar bu konudaki düşüncelerini kısaca şöyle aktarmıştır:

“İsmi roman mıdır? Mutlaka hayali olacak! Artık bunu tekrar ‘hayali’ diye tavsif lazım gelir mi? İsmi ‘şeker’ midir? Mutlaka tatlı olacak! Onu tekrar ‘tatlı’ diye tavsife ihtiyaç kalır mı? Hakikiye gelince iş daha ziyade garabet peyda eder. Zira ‘hakiki’ midir? O halde roman olmayıp ‘tarih’ olması lazım gelecek. Hatta Emile Zola, romanlarındaki hakikiliği bir kat daha artırmak için bir aralık bunların bazılarını ‘tarih-i tabii ve içtimai’ namını vermiş idi. Lakin roman mıdır? Hakiki olamaz. Hakiki değil midir? Ne tabii, ne içtimai, ne siyasi tarih addolunamaz.” (Ahmet Mithat Efendi 2003/2: 73)

Bu görüşlerden Ahmet Mithat'ın roman ile tarih arasında keskin bir ayırım yaptığı anlaşılıyor. O da şudur: Eğer hakiki yani yaşanmış bir olay veya olaylar yumağı anlatılıyorsa ona roman değil tarih demelidir. Yok eğer uydurma/hayali bir olay veya olaylar yumağı anlatılıyorsa ona da tarih değil roman demelidir.

Ahmet Mithat'ın bu yöndeki görüşünün kaynağı Daniel Huet olmalıdır. Nitekim *Müşâhedât*'ın 'Kârîn ile Hasbihâl' başlıklı mukaddimesinde yazar şöyle demektedir:

“Meşhur Daniel Huet'nin dediği gibi hikâye ve rivayet denilen şey ya bir mevcûdu tarif veyahut bir muhayyeli tasvir demek olup, şey-i mevcûdu tarife 'tarih', şey-i muhayyeli tasvire 'roman', yani masal derler. Asrımızda natüralist sınıfını teşkil eyleyen romancıların piri addolunan Emile Zola, romanlarına 'bir familyanın tarih-i tabî ve içtimaîsi' namını vermiştir ki işte Daniel Huet'nin bu hükmüne tevfiğ-i harekette bulunmuş demektir.” (Ahmet Mithat Efendi 2000/2: 3)

Ahmet Mithat yaşanmış olayları anlatmaya tarih, muhayyel/olmamış şeyleri anlatmaya ise 'roman' dese de, bundan romanlarda anlatılan hayatların bütünüyle gerçek dışı olduğu anlamı çıkmaz. Nitekim onun romanlarındaki bazı olaylar her ne kadar abartılı ve rahatsız edici bazı tesadüflere dayansa yahut da gerçek dışı izlenimini verse de yazar çoğunlukla fert ve toplum hayatının hakikatlerine aykırı davranmamak için daima tetiktir. Bu sebeple birçok hikâye ve romanının gerçeklere uygunluğu açıktır. O hâlde onun bizzat yaşanmış olaylardan ziyade yaşanması muhtemel olaylara ağırlık verdiğini söyleyebiliriz.

Hakikate Uygunluk

Ahmet Mithat'ın -yukarıda ifade edildiği üzere- roman ile tarih arasına çektiği keskin çizgiye bakarak, romanların bütünüyle uydurma olması ve gerçekliğe uymaması gerektiği anlaşılmalıdır. Aksine yazarın bütün romanlarında -bazı kusurları hariç tutulursa- tabiate, hayata, hakikate uygunluk arayışı ve çabası içinde olduğu görülecektir.

Hâce-i Evvel, bazı kusurları olmakla birlikte hikâye ve romanlarının gerçekçi olmasına özen göstermiş bir yazardır. Onun *“Bir muharrir aynıyla bir ressam olup tabiatta mevcut olmayan şeyi asla resmedemez.”* (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 27) cümlesi -kendisinin de muharrir olması hasebiyle- romanlarını, malzemesini tabiattan yani sosyal tabiattan alarak yazdığını düşündürür bize. Hakikaten de öyledir. Bütünüyle muhayyel görünen eserlerinde dahi vuku bulması imkân dahilindeki vak'aları anlatır okurlarına. Nitekim onun, romanı *“imkân dâhilinde hikâye tasvir ve tahriri”* (Ahmet Mithat Efendi 2001: 195) olark tanımlaması da teori ile pratik arasındaki yakınlığa işaret eder.

Ahmet Mithat gitmediği/görmediği yabancı şehirleri ve o şehirlerdeki çeşitli mekânları dahi hakikate uygun olarak tasvir etmeye çalışmış-

tır. Yerli şehir ve mekânlara ait tasvirlerin hakikate uygunluğu ise daha bir belirgindir. Yani onun mekân tasvirlerinde hakikate uymayan bir anlatıma rastlanmaz. Yazar, bu yöndeki tavrını şu ifadelerle dile getirir:

“Âsar-ı âcizânemizin kâffesinde iltizam edildiği üzere hikâyemiz hangi memlekette ve hangi zamana isnat edilmekte ise, o zaman ve mekânın ahvâl-i tabiiyesine hikâyenin havi olduğu vukuat tamamıyla mutabık düşmek için ziyadesiyle itina kılınmıştır.” (Ahmet Mithat Efendi 2003/1: 5)

O, bütünüyle realist sayılamaz; ama romanlarında -kendince- gerçekçiliği zedeleyen anlatımlardan çoğunlukla uzak durmaya çalışmıştır. Tesadüflerden her zaman kaçamasa da en azından bunların çok fazla gerçek dışı olmaması gerektiğinin farkındadır. Günlük hayatta beklenmedik karşılaşmalar her insanın başına gelebilir. İşte Ahmet Mithat'ın romanlarında, kurgu içinde insanları biraz tesadüf havası sezilecek şekilde birbiriyle karşılaştırması söz konusudur. Ancak bu tür tesadüfler hem azdır hem de okuru çok fazla rahatsız etmez. Zira romancı, bu tesadüflere entrik yapının kurucu ögesi olan entrikaların devamına ya da çözümüne katkı sağlaması amacıyla başvurur. Bununla beraber tesadüflerde dahi anlatımların her gün şahit olunabilecek, yani tabii hadiselerden olmasına özen gösterdiği de sezilir.

Ahmet Mithat'ın “*üzerinde ısrarla durduğu hususlardan biri de romancının gerçeği bütün yönleriyle vermesi gerektiğidir. Bu yüzden o bazı eserlerinin önsözlerinde Emile Zola'nın öncülüğünü yaptığı natüralist akıma karşı çıkmıştır. Çünkü ona göre natüralistler yaşanan hayatın sadece çirkin yanlarını göstermektedirler. Oysa gerçeği yansıtmak iddiasındaki bir yazarın hayatta yaşanan çirkinliklerle birlikte güzellikleri de görmesi ve göstermesi gerekir.*” (Gökçek 2012/2: 49)

İşte onun, hikâye ve romanlarında en fazla dikkat ettiği hususlardan biri bu, yani sırf çirkinliklere ve kötülöklere değil, aynı zamanda güzelliklere ve iyiliklere de yer vermek olmuştur. Yazar bunu hakikate uygunluğu sağlamak amacıyla yapar.

Konu ve Kişi Seçimi

Ahmet Mithat için yaşadığı dönemin ve hayatın her türlü insanı, çevresi, mesleği, problemi, dramı, faciası ve hadisesi romanda ele alınmaya değerdir. Bir bakıma onun romanlarını XIX. yüzyıl sonu Osmanlısının insanlar ve hadiseler repertuarı olarak telakki etmek mümkündür. “*Vukûât-ı umûmiyyeden her biri hakikaten bir büyük romandır.*” (Ahmet Mithat Efendi 1979: 65) diyen bir yazar için gerçekten de hayatta vuku

bulan umumî hadiseleri romanlarına almaktan daha doğal bir şey olamaz. O hâlde onun romanları hayatın ta kendisidir denebilir.

Ahmet Mithat için her insan ve her türlü vukuat roman yazmaya kâfidir, ancak o da diğer romancılar gibi dikkatinin ağına takılan nev'i şahsına münhasır kişileri ve sıra dışı olayları seçer ve anlatır. Şu cümleler onun bu konudaki düşüncesini içerir:

“Raziye gibi kadınların kaç binde bir tane bulunabileceğini tayinde biz dahi âciziz. Eğer her kadın Raziye olsaydı her kadının namına olarak dahi bir roman yazmak lâzım gelirdi. Raziye (tabire istiğrap buyurulmasın ama) kanatlarını gökte bırakarak yeryüzüne inmiş bir melektir.” (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 83)

Her romancı, roman kişilerini nev'i şahsına münhasır olduğu için seçer. Hakikate uymayan yani abartılı kişiliklerin seçimi doğal olarak eseri realist çizgiden uzaklaştırır. Bunun farkında olan Ahmet Mithat Efendi bir zamanlar Avrupa'da çokça yazılan şövalye romanlarında kahramanların çeşitli insanüstü vasıflara sahip olduklarından ve bu sebeple de yaşadıkları hadiseler tabiiğin sınırlarının dışında bulunduğundan bu tür romanların okurlara tesir etmediğini belirtir. Bu sebeple bir roman içinde yüksek ahlâkî vasıfları göstermeyi amaçlayan romancının, şahıslarını olağanüstü niteliklerle donatmaması gerekir. Diğer taraftan tahrir yani yazarlık sanatında yeni anlayış, insanlığı hem kabahat (kötülükler) hem de hasenat (iyilikler) ile beraber anlatmak eğilimindedir. (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 343, 345)

Ahmet Mithat'ın romanlarında dönemin hayatından izler bulabileceğimiz züppeler, şıklar, centilmenler, fahişeler, mirasyediler, *femme fatale*'ler, âşıklar, Batı hayranları, zen-dostlar, zen-perestler, entrikacılar, câniler ve idealist tiplerle karşılaşırız. Ahmet Mithat okurlarına her ne anlatacaksa, seçtiği kişiler ve onların hayatları aracılığıyla anlatır. Mekânlar, zamanlar, meslekler, ikincil kişiler, hatta yazarın araya girip anlattıkları hep asıl mevzunun tamamlayıcısıdır. O sebeple Ahmet Mithat romanlarını çözümlerken en fazla olarak başkişilere ve onların hayat serüvenlerine yoğunlaşmak gerekir. Bu başkişilerin de en çok öne çıkan özelliği onların hayat anlayışlarının ve şahsiyetlerinin en belirgin yansımasıdır. Yani bir bakıma Ahmet Mithat Efendi bu kişiler üzerinden okurlara farklı farklı hayat portreleri sunar. Bu sunuş sırasında en fazla başvurduğu yöntem ise *kıssadan hisse vermektir*.

Kıssadan Hisse

Ahmet Mithat Efendi giderek çöküş emareleri göstermeye başlamış olan Osmanlı'nın en fazla *insan problemi* üzerinde durmuştur. Onun her hikâye ve romanı bize bu yönde malzeme verecek bir potansiyel taşır. Hayatı yapan da yıkan da insan olduğundandır ki romancılar hep insan problemi üzerine eğilmiştir. Bu, roman türünün vazgeçilmez bir özelliğidir. Zira bu tür, insansız yapamaz; daha doğrusu onun çekim sahasını insan problemi ve problemlili insanlar oluşturur. Ahmet Mithat Efendi de farklı bir yol izlememiştir bu konuda. Seçtiği insanların çoğu sorunludur ve yazar da mesajlarını onlar üzerinden verir, diyeceğini onların çıkardığı sorunlardan hareketle der.

Mithat Efendi, hemen hemen bütün eserlerini insanları eğitmek, olgunlaştırmak, onlara ders ve ibret vermek, yol göstermek için yazmıştır. O, Doğu'da yaygın olan hikemî tarzın bir bakıma yeni kurgu dünyamızdaki ilk ve en güçlü temsilcilerinden biridir. Yazar, bu temsilciliğini Doğu klasiklerinde çok sık olarak başvurulmuş *kıssadan hisse* yöntemi aracılığıyla sürdürmüştür. Ona göre roman okumaktan beklenen maksatların en önemlisi yalnızca kâh müteessiren kâh mütelezzizen vakit geçirmek değil, romanı mütalaa ederek bitirdikten sonra neticeden bir hüküm çıkarmaktır. (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 433) Hatta hem bütün masallar, hikâyeler, romanlar hem de -kârını zararını çokça düşünenler için- hayat-taki her olay hisse çıkarılıp ibret alınabilecek cinstendir:

“Kıssalardan maksat eğer hisse ise hiçbir vakitte tabîyâtın dahi haricinde addolunamayacak olan şu masallardan bile ibret alabiliriz. Fakat biraz daha gözü açık isek masallara da hacet kalmamak üzere hariçteki her vukuattan ibret almak mümkündür.”
(Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 116-117)

Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar adlı kitabında “*Her kıssadan bir hisse kapmalıyız.*” (Ahmet Mithat Efendi 2003/2: 77) diyen Ahmet Mithat'ın bütün hikâye ve romanlarında anlattığı her olayın dönüp dolaştığı hedef daima hisse'dir. Olaylar kıssaları, verilmek istenen mesajlar ise hisseleri oluşturur. Yazar, hangi olayları veya insanlık hâllerini seçip anlatacağına karar verirken en başta onların hisse çıkarılabilecek bir potansiyel taşıyıp taşımadığına bakar. Hisselerini ise genellikle şu iki şekilde aktarır okurlarına:

1. Olay örgüsünün takibi sırasında veya eserin sonunda hisseyi okurun çıkarmasını sağlamak yolu. Bu tür metinlerde yazar hisseyi okurların çıkarmasını amaçladığından kendisi bir yorum yapmaz.

2. Ya olay örgüsü içinde ya da sonlarında sözü hisseye veya hisselere getirmek yolu. Bu yönüme bir örnek verelim: *Vah* adlı romanında geçen şu cümleler muallim Ahmet Mithat'ın, bütün bir Osmanlı camiasına nasihat eden bir hoca sıfatıyla hisse verici bir seslenişinden başka bir şey değildir: “- *Tamam! İşte bu kadar cahil kalmak için dahi öyle anasının, babasının bir taneciği olmak ve atsız, arabasız, lalasız dışarı çıkmamak lâzım gelir ya! Evlâdım yorulmasın, üzülmesin denildiği için pek çok çocuklar cahil kalır ya!*” (Ahmet Mithat Efendi 2000/3: 69)

Hikâye ve romanları okunduğunda Ahmet Mithat Efendi'nin karışımıza en fazla muallim vasfıyla çıktığı görülür. Onun için söylenen ‘hâce-i evvel’ yani ‘ilk hoca’ adlandırması da bu yönüne vurgu yapar. O âdeta bir mektep görevi üstlenmiş gibidir. Onun mektebinin muallimleri hikâye ve romanlarıdır. Bu uygulamalı mektebin uygulama alanında dönemin hayatı ve insanları vardır. Bu hayat ve insanlarla ilgili olarak anlatacağı her şeyi de kıssalardan hisse çıkarttırmak yöntemiyle naklede okurlarına.

Habbeden Kubbeye

Habbe; tane, tahıl tanesi, *kubbe* ise cami ve türbelerin üstündeki yarım küre şeklindeki dam demektir. Bir habbe, bir kubbenin belki de milyarda biri kadar bile değildir. Ancak *habbeyi kubbe yapmak* mecazen çok az olan bir şeyi çok fazla hâle getirmek, çok küçük olan bir şeyi de çok büyütme anlamında kullanılır. Bu bağlamda bilhassa romancılık, ‘habbeyi kubbe yapma sanatı’dır. Teşbihe göre romancılık, tahıl tanesi kadar küçük bir mevzudan kubbe kadar büyük bir eser vücuda getirmektedir:

“*Ahmet Mithat, ‘habbeyi kubbe yapmak’ terimini veya bu terimin anlamına denk düşecek bir anlatımı bazı eserlerinde kullanmıştır. İlk hikâyesi Suizan’da ‘Hele biraz sonra bu habbeyi zihnimde büyütle büyütle kubbe derecesine vardırıktan sonra...’ ifadesi bu terimin anlamının, kullanım sahasındaki ilk yansımasıdır. İkinci örnek ise bu terimin anlamını daha iyi açıklamaktadır. Letâif-i Rivâyât’ın en uzun hikâyesi (228 s.) olan Diplomalı Kız’ın ‘İfade’ başlıklı ön sözünde Ahmet Mithat bu romanı yani Diplomalı Kız’ı kendisine ilham edenin Dik May namında bir muharririn Levant Herald gazetesindeki bir fıkrası olduğunu beyandan sonra şöyle der: ‘...ben Dik May’ın yazdığı fıkradan onda bir istifade etmediğim hâlde bu onda biri kendimden beş yüz misli büyüttüm.’ Bu cümleden, Ahmet Mithat’ın muhayyilesinin habbeyi kubbe yapmakta ne kadar mahir olduğunu rahatlıkla anlıyoruz.” (Çıkla 2012: 183-184)*

Bütün bu anlatılanlardan romanın bütünüyle bir mübalağa ve abartı değil; bir seçme, yayma ve değerlendirme üzerine bina edildiğini düşünmekte fayda vardır.

Teknikler

Monolog ve Diyalog: Monolog, bir kişinin kendi kendine yaptığı konuşma; diyalog ise kişilerin karşılıklı konuşmalarıdır. Mithat Efendi *Karı Koca Masalı*'nda (Esen, 2011: 75-205) kendisiyle konuşur, aynı zamanda bir monolog-diyalog havasını, okura hitap edercesine, eser boyunca sürdürür. Ahmet Mithat çoğu romanında kişileri bazen piyes metinlerinin vazgeçilmez konuşma yöntemi olan diyalog yöntemiyle konuşturur. Bu bölümlerde konuşmalar 'dedi' ya da 'der' kelimeleriyle bitmez, diyaloglar dolaysız olarak akıp gider. Böylece yazar olayların akışını bütünüyle kişilerin konuşmalarının akışına bırakır.

Mektup: Mektuplaşma XIX. yüzyıl Osmanlı hayatında âşıklar ve mâşuklar arasındaki haberleşmeyi sağlayan en yaygın yoldur. Özellikle kızlar için daha bir tehlikelidir ama sevdiğiyle yüz yüze görüşme imkânı bulamayan âşıklar hâllerini ve ahvâllerini dadılar, uşaklar, bohçacılar gibi araçlar vasıtasıyla ve mektuplar yoluyla sevdiklerine ulaştırırlar. Bu yola romanlarında çokça başvuranlardan biri de Ahmet Mithat Efendi'dir. Zira o, âşıkları dönemin gerçeklerine uymayacak şekilde -bugünkü gibi serbestçe- bir araya getirmek istemez/getiremez. O sebeple gidip gelen mektuplar hem âşıklar arasındaki irtibatı sağlar hem de romanın akışına renk katar. Ahmet Mithat'ın mektup tekniğini kullandığı eserlerine hikâye olarak Felsefe-i Zenân'ı, roman olarak da *Karnaval*'ı verebiliriz.

Bilinç Akışı: Bilinç akışı, kişinin aklından geçenlerin birinci kişi ağzından yansıtılmasıdır. Ahmet Mithat Efendi, *Yeryüzünde Bir Melek*'te zamanına göre ileri bir adım atarak bilinç akışı tekniğini kullanmıştır. Ferhat Korkmaz bu erken örneği şöyle değerlendirir: "*Ahmet Mithat Efendi'nin bilinç akışından modern sayılabilecek nitelikte haberdar olması, Türk romancılığı için devrim mahiyetine yükseltilebilir, belki bu bakış açısının Proust ve Joyce'tan önce Türk romancılığında kullanılmasına olanak tanıyabilirdi.*" (Korkmaz 2010: 451-452)

Bast ve Temhîd: Bast 'yayma, açma, uzun uzadıya açma', temhîd ise 'düzenleme' demektir. Bütün romanlar bast ve temhîd ile yazılmaktadır. Zira başlangıçta romancının zihninde vak'a bir nüve yani çekirdek hâlinindedir. Yazar, sonrasında bu nüveyi bir taraftan büyütür, yayar, uzun uzadıya açarken diğer taraftan da düzenler. Ahmet Mithat Efendi bazen sözü istediği gibi ve dilediği kadar uzatır, bazen de keser veya kısaltır.

Bütün bu uygulamalar bast ve temhîde dahildir.

Romanın akışı içinde söylenmesi lüzumsuz görülüp atlanılan yerler olur. Yazarın böyle yerlerde ‘oyalanmadığı’, aksine ‘hızlı davrandığı’ söylenebilir. Bu yönüme kurgu-metin yazarlarının çok sık başvurduğu görülür. Bir başka isimlendirmeye ‘atlama’, kaçınılmaz olarak roman türünün en bildik yazma tekniklerinden biridir. Ahmet Mithat’ın çokça başvurduğu bu tekniğe *Yeryüzünde Bir Melek*’ten şu örneği verebiliriz:

“Sözün evveliyâtı tabîi bize lâzım değildir. Zira Şakir Ağa, İsmail’i kendi istediği zemine getirmek için sözü birtakım derelerden tepelerden dolaştırıp getirmiştir ki o dereler ile tepelerin bizimle hiçbir münasebeti yoktur. Bize yarayacak olan cihetine gelinece onu bervech-i âtî dikkatle istima edebiliriz.” (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 133)

Ahmet Mithat, çok küçük bir vak’âyı roman olabilecek kadar genişletme muhayyilesine sahip bir romancıdır. Fransa’da yaşanan Bunasi ve Dreyfus olayları üzerine konuşulan bir ortamda bir arkadaşı Ahmet Mithat’a Michel Kardeşler olayının da bunlara benzer garip olaylardan birisi olduğunu ifadeden sonra şöyle der: “Sizin gibi bir romancı bu zeminde biraz bast ve temhîd edecek olur ise bundan o kadar acîb ve garîb bir roman çıkar ki Montépin ve Gaboriau gibi cinâî roman yazarlarının tahayyülâtı bile bu dereceye varamaz.” (Ahmet Mithat Efendi 2003/3: 206) Ahmet Mithat da Michel Kardeşler meselesini *Dictionnaire de la Conversation* yani *Kamûs-ı Muhavere*’nin Michel maddesinden yola çıkarak bast ve temhîd ile *Altın Aşkıkları* romanını yazar.

İcmal ve İhtisar: İcmal, özetleme; ihtisar ise gereksiz ayrıntıları atarak sözü kısa tutmadır. Ahmet Mithat bazen farklı konularda okurlara paragraflar veya sayfalar boyunca bilgi verirken bazen de sözü fazla uzatmaz, gereksiz bilgiden kaçınır. Bu ikinci tavrın gerekçesi okurları sıkıkmak istememesidir. Bu bahiste yazar *Çingene*’de şöyle der: “Beyler gittikten sonra Düriye Hanım Ziba’yı önüne oturtarak terbiyesi için birçok sözler söylemeye başladı. O sözleri buraya kaydedecek olsam ihtimal ki kari ve karielerime kelâl vermiş olurum. Şöyle kısacık bir hülasa edeyim ki...” (Ahmet Mithat Efendi 2001: 476) Bu yaklaşım Umberto Eco’nun ‘*hızlılık*’ (Eco 1996: 9) adını verdiği yöntemle ilişkilendirilebilir. Bu yöntem, çok eski ve evrensel bir anlatım tarzıdır aslında.

Ahmet Mithat’ın hikâye ve romanlarında bir bakıma özet bilgi vererek (icmal) veya gereksiz ayrıntılara girmeyip sözü kısa tuttuğu çok fazla örnek bulunabilir. Burada son bir örnek olarak şunu aktaralım: Ahmet Mithat, *Cinli Han*’da da gereksiz tasvir ve anlatımlardan kaçınıp olay

örgüsünün yalnızca asıl maksada götüren tarafıyla ilgilendiğini gösteren şu ifadelere yer verir:

“İhtiyarlar ve kocakarılar köye döndükleri gibi biz dahi hayalimizi neferatın arkasından sevk etmeyelim de köye irca edelim. Zaten onlarla beraber sevk-i hayal edecek olsak ne göreceğiz? Kışla, asker, silâh, talim, boru falan değil mi?”

Vakıa bunlar meyanına dahi bir roman sığar, hem de evvelce dahi haber vermiş olduğumuz vechle birtakım kadınlar ile askerler arasındaki münasebetler üzerine bu meyan pek güzel bir roman sığdırılabilir. Lâkin bizim bu hikâyemizde vak'anın askerlik âlemine ait olan kısmı hiç derecesinde olduğundan nazar-ı dikkat ve tecessüsümüzü Salpet'in arkası sıra, şimdiden askerlik âlemine kadar sevk etmeyeceğiz. Herhalde köyün ihtiyarlarıyla beraber köy tarafına çevireceğiz.” (Ahmet Mithat Efendi 2001: 342-343)

Rüya Tekniği: Ahmet Mithat bazı anlatım tekniklerini edebiyatımızda ilk defa uygulayan romancımızdır. Söz gelişi *Gönüllü* adlı romanında Recep Köso'nun gördüğü bir kâbusu acemice de olsa rüya tekniğini kullanarak anlatmıştır. Onun, bu tekniği kullanırken gösterdiği acemilik, anlatacaklarının uyku ile uyanıklık arasında olacağını sezdirmesinden kaynaklanmaktadır: *“Recep Köso, yatağı içinde kâh sağdan sola kâh soldan sağa birkaç nöbet döndükten ve bazı nöbetleri dahi arkası üstü yatarak geçirdikten sonra yine uyuyamadı. Uyuyamadı ama... Evet! Henüz uyuyamıyor ama... Hâlâ uyanık ama, o ne? Gözleri önünde bir şeyler belirlemeye başladı.”* (Ahmet Mithat Efendi 2000/1: 220) Bu girişten sonra sayfalarca devam eden anlatıda yazar yine ara ara okuyucuya Recep Köso'nun rüya gördüğünü sezdirecek ifadeler kullanır: *“Kulağına çığlık nevinden fena fena sesler geliyor. Fakat adamcağız uyumuyor, vakıa yatağı içinde sanki buz gibi donmuşçasına hareketsiz, tâbsız, tüvânsız yatıyor. Ama uyumuyor. O kadar uyumuyor ki...”* / *“Ne acâyip hâl! Recep Köso, bunları ayan beyan gözleri önünde görüyor da yerinden kıpırdanmıyor.”*

Ahmet Mithat'ın hikâye ve romanlarında; monolog, diyalog, mektup, bilinç akışı, bast ve temhîd, icmal ve ihtisar, rüya tekniği dışında tasvir, anlatma-gösterme, geriye dönüş, otobiyografik anlatım, leitmotiv, iç çözümlenme, montaj gibi diğer tekniklere de örnekler bulunabilir. (Öz 2004: 224-261) Bu makalenin hacmini çok genişletmemek için adı geçen tekniklerin bazısına romanlardan örnek verilmemiştir.

Türk romanının öncü isimlerinden olan Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında kullanılan bazı tekniklerin edebiyatımızın ilkeleri arasında yer aldığı bilinmelidir. Ancak bu öncülükte Ahmet Mithat Efendi'nin ye-

ri, eski nesrimiz ile yeni nesrimiz, özellikle de eski tahkiyemiz ile yeni tahkiyemiz arasındaki farklar hâlâ hakkıyla araştırılmamıştır. Bu yönde yapılacak bir çalışmada -muhakkak ki- Ahmet Mithat'ın kullandığı teknikler çok önemli bir öneme sahip olacaktır.

Tahrir ve Tasvir Usulünde Yenilikler

Ahmet Mithat, tahriri 'yazma'; tasviri ise 'düzenleme' anlamında kullanır. Ona göre roman tahririnde yazarların tercihi çoğunlukla şu sıraya uyar: Sade bir başlangıç, olayların karmaşıklaşmasını sağlayacak entrikalar, entrikaların çözüme kavuşturulması. Bu tarz romanlarda okurlar olay örgüsünü ileriye doğru takip ederler. Romanları bu şekilde tanzim etmek bayağı/yaygın bir usul hâlini almıştır. Oysaki önce sonucun verilip sonra da bu sonucu doğuran sebepler ve olayların aktarılması yeni bir usuldür. İşte Ahmet Mithat *Ölüm Allah'ın Emri* adlı hikâyesinin önsözünde belirttiği üzere, bu hikâyede yeni bir usul denediğinin bilincindedir. Zira bu metinde önce sonucu vermiş, sonra da eser boyunca bu sonuç nasıl gelindiğini, bir bakıma geriye-dönüş tekniğine başvurarak anlatmıştır. Fazıl Gökçek'in tespitine göre de bu hikâye ile Ahmet Mithat Efendi "*bugün 'üstkurmaca' olarak bilinen postmodern anlatım yönteminin bizim edebiyatımızdaki ilk örneğini ver(miştir). Üstkurmaca, en basit tanımıyla, kurguya dayalı metinlerde anlatılan hikâye ile birlikte söz konusu hikâyenin nasıl kurgulandığının da anlatılmasıdır.*" (Gökçek 2012/1: 214) İşte *Ölüm Allah'ın Emri* önce olayların sonucunun anlatıldığı sonra da geriye dönüşlerle olayların malum sonucu nasıl doğurduğunun anlatılmasıyla yazılış sürecinin anlatıya dönüştürüldüğü bir eser olarak edebiyatımızın ilkleri arasındaki yerini almış bir hikâyedir.

Müşahadat'ın tahrir usulü de yeni bir tür olarak gelişme çağındaki Türk romanı için yine yenidir, hem de birkaç açıdan. "Mithat Efendi, tıpkı Christopher Columbus'un Hindistan'a gitmek isterken yeni dünyayı keşfetmesi gibi, natüralist niyetle yola çıkmasına rağmen sonuçta Türk okurunu üstkurmaca bir örnekle karşı karşıya getir(miştir)." (Demir, 2002: 83) Romanın içinde yazar olarak rol almış, hatta bununla da kalmayıp -yazdığı bölümleri romanındaki kişilere okuyup onların onayını almak suretiyle- roman kişilerini tahrir eyleminin içine katmıştır. Bu yöntemle yazılan romanlara modern terminolojide *metafiction* (üstkurmaca) ve *künstler roman* (sanatçı romanı) denmektedir. Böylece Ahmet Mithat'ın bu tür örneklerle bir taraftan geleneğe ait anlatım yöntemlerinden yararlanırken diğer taraftan da yeniliklere yeni yeni kapılar aralamaya çalıştığını söyleyebiliriz.

Nurullah Çetin bir makalesinde Ahmet Mithat'ın bazı romanların-

da zamanına göre ilk örnek olarak yazdığı anlatıların getirdiği yenilikleri çok özlü bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

“Ahmet Mithat Efendi, kendi döneminde adı henüz konulmayan postmodern anlatı tekniğine uygun romanlar da verdi. Bu bakımdan o, dünya edebiyatında postmodern edebiyatın da ilk öncülerinden biri sayılır. Romanın yazılış şeklinin, sürecinin ve okuyucunun roman kurgusuna dâhil edilmesi, romanın nasıl yazıldığını romanın bir konusu hâline getirmek, roman kurgusunu bir oyun olarak algulamak ve edebî türler arasındaki farkı ortadan kaldırarak bunları iç içe vermek, roman yazarı ile okuyucu arasında söyleşme, okuyucuların ve yazarın roman kişisi olarak görülmesi, yazarın roman kişilerinden birisi olması, romanın yazılan bölümlerini roman kişilerine tashih ettirmek yani romanın yazılışında roman kişilerini de ortak etmek gibi özellikler onun bazı romanlarında görülür.” (Çetin 2012: 139)

Ahmet Mithat'ın en ilgi çekici anlatılarından birisi *Karı Koca Masalı*'dir. Bu anlatı geciktirim, merak ve sürpriz tekniklerini (Dilber 2012: 224-227) barındıran bir postmodern anlatı olarak dikkat çeker. Onun romanlarında, bunlar dışında zamanına göre yeni sayılabilecek başka usullerin de olduğuna inanıyoruz. Ancak bu usuller ve bunlara ait uygulamaları tespit için Mithat Efendi'nin bütün hikâye ve romanları yeni bir bakış açısıyla okunmalıdır.

Merak

Merak; hikâye, piyes ve roman gibi kurmaca türlerinin en sürükleyici ögesidir. Ahmet Mithat Efendi, *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar* adlı eserinde romanların aslının; Osmanlının 'havarık' diye tabir ettiği şeylerin, yani acaip ve garip olan hâdiselerin, insanda hayret ve hayranlık uyandıran şeylerin hikâyesini dinlemeye insanoğlunun tutkunluğu olduğunu belirtir. Bu tutkunluk Homeros zamanında da Emile Zola zamanında da vardır. (Ahmet Mithat Efendi 2003/2: 35, 36) Hakikaten de insanoğlunda dedi-koduya, başka hayatların sırlarını dinlemeye ve öğrenmeye -karşı konulması güç- bir meyil vardır. Bu meyil sebebiyle birçok insan başka insanların hayatlarına ait olayları, dram veya trajedileri öğrenmekten haz alır. Aslında roman türü de bir nevi aynı görevi üstlenmiş gibidir. Zira bu metinlerde hiç tanımadığımız insanların hayatlarına ait her türlü mahremiyet, okurlar olarak bizlerin önüne serilmektedir. İnsanın kendi monoton hayatından daha farklı, daha kırılğan ve daha şaşırtıcı olan başka hayatları, bu hayatların meraklı yönlerini öğrenmesi onlar için monotonluğu kıran bir unsurdur. Bu da romana duyulan yoğun ilginin önemli bir gereğesidir.

Ahmet Mithat romanlarının çoğu, *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrâr* adlandırmasından ilham alarak diyebiliriz ki sır içinde sır dolu romanlardır. Aslında ‘sır içinde sır’, ‘merak içinde merak’ demektir. Bir bakıma onun her bir romanı, içinde onlarca merak edilecek hadiseyi barındırır. Bu anlatım yöntemi merakı daima diri tutar. Önce bir bilinmezlikle başlayıp, sonra bir taraftan yeni bilinmezliklerin eklendiği, bir taraftan da bazılarının çözüldüğü bir yapı okuyucuyu çeker. Felsefi derinliği olan romanlardan hazzetmeyen büyük okuyucu kitlesi bu tür romanlardan çok hoşlanır. Zira okurken pek sıkılmaz, aksine birbirini takip eden şaşırtıcı olay parçaları onu mutlu etmeye yeter.

Ahmet Mithat’a göre bir romanı teşkil eden sırların tek tek ortaya çıkması ve bu sırlar meydana çıktıkça okurların kurgudaki şaşırtıcı anlatım sebebiyle hayrette kalmaları romancılık sanatının en büyük gereklilerindedir. (Ahmet Mithat Efendi 2003/3: 207) Onun *Henüz 17 Yaşında* adlı romanı bu bağlamda dikkat çekicidir. Romanda, durmak bilmeyen bir sağanak yağış sebebiyle evlerine gidemeyen iki arkadaş geceyi geçirmek için yakındaki bir kerhâneye girerler. Bu arkadaşlardan Ahmet Efendi, o gece kendisi için seçtiği Kalyopi’yle birlikte olmaz, fakat onunla uzun uzun konuşur. Kalyopi’nin henüz 17 yaşında olduğunu öğrendikten sonra kızın hayatına ait merakı giderek artar ve roman daima bu merakın bütün ayrıntılarının öğrenilmesine dair yeni yeni merakların açığa çıkmasıyla sürer gider.

Entrik Yapının Kurucu Ögesi ‘Entrika’

Uzun kurgusal metinler, romanlar, birçok olay parçasından oluşur. Bu olay parçalarını birbirine bağlayan veya birbirinden ayıran, bu parçaların birbirlerinden farklı oluşunu sağlayan kurgusal yapıya *entrik yapı* denir. Ahmet Mithat’ın hikâye ve romanlarının olay merkezli oluşu onun eserlerinin entrik yapısını entrikaya bağlı ve bağımlı yapmıştır. Öyle ki hikâye ve romanlarında entrika olmasaydı başka bir Ahmet Mithat’tan söz etmek zorunda kalırdık.

Entrika, merakı canlı tutan en önemli anlatım yöntemidir. Bu yönüme daima merak uyandıran anlatımlar aracılığıyla başvurulur. Mesela Ahmet Mithat *Yeryüzünde Bir Melek* adlı romanına şu cümleyle başlar: “*Bundan tahminen otuz beş sene kadar evvel bir kış gecesinde idi ki Sirkeci İskelesi tarafında garip bir hâl vukua geldi.*” (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 3)

Bu gibi merak uyandıran başlangıçlar Ahmet Mithat romancılığında önemli bir yer tutar. O, hem hikâyelerinin hem de romanlarının girişle-

rinde önce bir merak uyandıran olay parçasına yer verir. Bundan sonra okuyucu o merakın nasıl çözüleceğine yoğunlaşarak diğer olay parçalarını takip eder. Yazar, bazen bir merakı başka bir merakla destekleyerek merakları üst üste getirir ya da birini çözer diğerini açar. Bu teknik aracılığıyla Ahmet Mithat, okurları eserlerine bağlamaya çalışır. Eğer olayların akışını sık sık kesmemiş olsa, eserlerinin çok daha popüler ve polisiye bir hava kazanabileceğini söylemek mümkündür.

Romancılar okurlarını eserlerine bağlamak için değişik yollar dener. Bunlar içinde en önemlileri merak uyandıran anlatımlar olan düğümlerdir. (Elmas 2011: 24) Ahmet Mithat'ın "*Vakanın kuruluşunda en çok dikkat ettiği unsur entrikadır ve bunda çok başarılıdır.*" (Akyüz ty.: 73) Merak unsurunun giderilmesi ne kadar -ustalıkla- geciktirilirse okuyucu da esere o denli bağlanır. Hatta önce çok sayıda merak uyandıran unsurla başlayan ya da eser boyunca tek tek ortaya çıkıp çözülen birçok merak unsurunun bulunduğu romanlar doğal olarak baştan sona çekiciliklerini korurlar. İşte Ahmet Mithat'ın *Yeryüzünde Bir Melek*'i böyle bir romandır. Okuma eylemi esnasında okuyucunun zihninde peyderpey oluşturulan onlarca soru işareti olay örgüsü içinde peyderpey çözülür. Şefik ve Raziye'nin aşklarının nasıl neticeleneceği ise eserin başından sonuna kadar canlı tutulan en başat merak unsurudur.

Erken dönem Türk romanlarının birçoğu suçluların cezalarını çektiği, masumların da masumiyetlerinin iyice belli olduğu metinlerdir. Ahmet Mithat'ın entrik yapısı suç merkezli entrikalarla kurulu romanlarının da suçluların/günahkârların cezalandırıldığı, masumların da ödüllendirildiği sonlarla bittiği görülür.

Roman Kusurları

Telif hikâye ve roman serüvenimizin ilk örneklerinde, realist roman anlayışının kusur saydığı bazı durumlarla karşılaşılır. Bu kusurlar, erken dönem roman yazarlarımızın acemiliklerinden kaynaklanmaktadır. Zaman ilerledikçe, özellikle Servet-i Fünûn romanlarından itibaren modern teknikte bir hayli gelişme gözlenmiştir.

Bütün Tanzimat yazarları gibi Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında da karşılaştığımız iki temel kusur vardır.

1. Araya Girmek

Modern roman için kusur olarak addedilen bazı yöntemler vardır ki hem Batı'da hem de erken dönem Türk romanlarında bunlara zaman zaman başvurulduğu bilinmektedir. Bu yöntemlerden en sık karşılaşılanı

araya girme'dir. Yazarlar olay akışı devam ederken farklı amaçlarla araya girmişlerdir.

a) Okurla Konuşmak/Sohbet Etmek

Hikâye ve romanlarında “*Muhatabıyla sohbet eden, ona sorular yönelten, okurlarından gelebileceğini tahmin ettiği soruları muhatabına sordurup onları cevaplayarak bir diyalog ortamı oluşturan Ahmet Mithat*” (Yeşilyurt 2011: 531) Efendi'nin, okurla sohbet edercesine konuştuğuna sık sık şahit oluruz. Söz gelişi bazen “*Aman muharrir efendi! Korkarım kendisine kıyacak!*” derken okuru kendisiyle konuştururcasına, bazen “*«Sakin başka bir türlü hırsız olmasın?» mu dediniz?*” şeklinde okurun iç-konuşmasını duymuşçasına bir söylemle, bazen “*Hele şunların hâline bir dikkat edelim*” diyerek mevzuya giriş cümlesiyle, bazen “*Hişt! Susalım! Şefik ile Raziye söyleşmeğe başladılar. Onları dinleyelim.*” şeklinde diyalog bölümlerine geçişlerde, bazen “*Ey sevgili kâri!*” diyerek dolaysız bir konuşmayla, bazen “*Kadınlar için süsü ihtiyaç görmeyenlerden misiniz?*” diye okurlara soru yöneltip cevabını kendisinin vermesiyle, bazen de “*Of! Ey kâri! Hiç mi tecrübeniz yok!*” diye bir mevzu hakkındaki görüşlerini okurlara aktarmaya vesile olması için ve daha birçok vesileyle okurla konuştuğunu görürüz.

Okurla konuşmak, bazı eski ve yeni (postmodern) Batı romanında da örnekleri görülen bir yöntemdir. Bu, daha çok modern romandan öncesine ait bir eğilimdir. Türk romanının modern dönemi öncesinde de işte bu şekilde, en fazla Ahmet Mithat'ta olmak üzere bu uygulamanın çokça örneğine rastlanmaktadır. Bu yöntem, bizde aslında en çok geleneksel anlatı türlerimizden biri olan meddah hikâyesinin tesirlerini taşımaktadır. Ahmet Mithat “*bu yönüyle, metnini sanki bir sahnede dinleyicilerine aktarıırken, araya girerek olay, şahıs, kavram, mekân hakkında açıklamalar yaparak dinleyicileri bilgilendiren meddah gibidir.*” (Açıkgöz 2012: 126)

Ahmet Mithat'ın okurla yaptığı en uzun ve en eğlenceli konuşma *Karı Koca Masalı* adlı eserindedir. Eserin tümü okurla yazar arasındaki diyaloglardan oluşur. Romanın bu ilgi çekici yönünü Jale Parla şöyle değerlendirir:

“Bu ‘masal’da tek karakter vardır: Okura hitap eden yazar. Ama okurla sohbe öylesine kendini kaptırmış bir yazardır ki bu, sonunda anlatacağı hikâyeyi bile anlatamaz; aklına gelen her konuyu sorgular; önsözlerin işlevini, güzellik kavramını, okurun kendisine gerektiği gibi kulak verip vermediğini...” (Parla 2011: 37)

b) Bilgilendirmek ve Açıklamalarda Bulunmak

Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında hemen her konuda ansiklopedik bilgiyle karşılaşılır. Söz gelişi şâir ve şiir hakkındaki şu cümlelerde yazar, Tanzimat'tan sonra değişmeye başlayan şair/şiir anlayışına dair bilgi vermektedir aslında:

*“Fakat «şair» dediğimize bakıp da Şefik'i mevzun ve mukaf-
fa kelâm-ı manzûm söyler bir adam sanmadınız ya? Evvelleri vakıa
şair diye bunlara derlerdi. Ancak terakkiyât-ı asriyyemiz sayesinde,
şu hakikat meydana çıkmıştır ki şair mutlaka kelâm-ı mevzûn
söylemez. Şiirde şuur olursa onu söyleyen şair olur. Şuur olduktan
sonra kelâm-ı mensûr dahi şiirden addolunur.”* (Ahmet Mithat
Efendi 2000/4: 63)

Ahmet Mithat Efendi'nin, romanlarında her konuda okurlara bilgi vermeyi kendine bir görev addettiği anlaşılıyor. Zira romanlarında mesela fotoğrafya sanatı, konsolosluk ve balyosluk arasındaki farklar, balıkçılardan ava hazırlıkları, postacılıktaki gelişmeler, telefon ve kullanımı, bazı mekânların eski hâlleri, mekteplerdeki hayat, köylerde kullanılan tarım aletleri, Arnavut falı, Kalabaka manastırları, balolar ve karnavallar, yüz yazmak... gibi daha nice konuda okurlarını bilgilendirmeyi kendine amaç edinmiştir. Nitekim o, şu cümlesinde hem hakikate uygunluk konusunda izlediği yolu hem de okurları bilgilendirmeye değer verdiğini anlatmaktadır:

“Hele romanlarımın hiçbirisinde öyle kupkuru masalcılıkta bulunmayarak her roman zemininin taallûk eylediği yerlere, o yerlerde sâkin insanlara dair malûmât-ı sahîha verdiğim gibi tarihe, fînûna, sanayiye, feylosofiye ait nukâtın hiçbirisinde ihmalcilik etmeyip karilerimin zihinlerine delâlet-i ciddiyeye ve sâdikânedede bulundum.” (Ahmet Mithat Efendi 2003/1: 622)

Ahmet Mithat yaptığı bütün bilgilendirme ve açıklamaları gerekli görür. Bunlar yazara göre asla lüzumsuz değildir. Söz gelişi *Jön Türk*'te geçen şu ifadeler onun bu konuda hiçbir açıklamayı gereksiz görmediğinin işaretidir: *“Bir gayret-i intikat bizi sadedimizden biraz teb'îd ettiyse de bakılsa şu enzar-ı ibrete arz eylediğimiz noktalar dahi beyan-ı sadet dahilindedir.”* (Ahmet Mithat Efendi 1999: 36)

Ahmet Mithat'ın bazen de romanının akışı hakkında bilgi vermek niyetiyle araya girdiği görülür: *“Romanımızın ilerilerinde Ceylan Hanım'un fîlvaki takarrübü ne kadar tehlikeli bir mahluk olduğunu meydana koyacak türlü haller görülecektir.”* (Ahmet Mithat Efendi 1999: 56)

c) Roman Anlayışını Anlatmak

Ahmet Mithat Efendi roman konusundaki görüşlerine bazı makaleler ile kitaplarının yanı sıra romanlarının önsözlerinde ve hatta romanlarının olay örgüsü içinde de yer vermiştir. Nitekim bu makalede verilen alıntıların çoğu romanlarının içinden alınmış roman görüşlerindedir. Onun roman hakkındaki görüşlerinin hepsi bütün eserleri incelenerek tek tek derlenebilir.

ç) Filozofik, Sosyolojik, Psikolojik, Ahlâkî Görüş ve Değerlendirmelerini Aktarmak

Ahmet Mithat'ın “*Hiçbir kimse yaptığı işi bir muhakemeye bina etmeksizin yapmayı mutlaka bir şey düşünerek yapmak tabiidir. İşte o düşündüğü şey dahi o adamın filozofisidir.*” (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 93) deyişine bakılırsa, romanlarında dile getirdiği hemen her görüşün bizatihi Mithat Efendi'nin filozofisini verdiği söylenebilir ve bu eserlerde onun sosyoloji filozofisi, psikoloji filozofisi, ahlâk ve din filozofisi, ekonomi filozofisi, hatta kurmaca filozofisini dahi bütün ayrıntılarıyla öğrenebiliriz. Söz gelişi *Yeryüzünde Bir Melek*'te Salih Çavuş'un şu cümleleri aslında yazarın görüşleridir: “*Hakikat-i hâli nasıl anlatırsın arkadaş! Bu âlem böyledir. Bir kimse hakkında bir fena söz söylediler mi cihan inanır! Ne şahit isterler ne ispat! Fakat o yalan sözü tezkip ederek doğruyu söyledin mi kimse inanmaz.*” (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 261)

Ahmet Mithat halkçı ve hasbî bir yazardır. Halkı eğitmeyi hedeflemesi onu halkın meseleleri ile çokça ilgilenmeye sevk etmiştir. Aslında o, dönemin veya genel olarak halkın karşı karşıya olduğu hemen her meseleye değinmeden edememiş bir romancıdır. Bu açıdan o bir bakıma döneminin sosyoloğudur. Hikâye ve romanlarında sosyal hayatın her kesiminden insana, mekâna, olaya ve soruna değinmesi bu tezi haklı çıkarmaya yeter.

Yeni modalar, aile yapısı ve bu yapıdaki değişimler, evlilikle ilgili problemler, kızların okumasının gerekliliği, mirasyedilik, meslek sahibi olmanın önemi, züppelerin vahim durumu, fuşşun farklı görünüşleri, geçim sıkıntısı, kölelik eleştirisi, kişilik bozuklukları, alafranga-şıkcentilmen-züppe tiplerin özellikleri, ideal tipler ve vasıfları, azim-sebat-vefa-sadakat gibi insanî değerlerin örneklenmesi, alkol-kumar-fuuş bataklığına düşen insanların feci sonları, dönemin eğlence hayatı gibi daha nice mevzunun çeşitli görünüşleriyle karşılaşılır Ahmet Mithat romanlarında. Ayrıca yazar da yeri geldikçe ekonomi, sosyoloji, ahlâk başta olmak üzere fert ve toplum hayatının birçok meselesi hakkında kendi gö-

rüşlerini serdetmekten veya görüşlerini hikâye ve roman kişileri aracılığıyla aktarmaktan geri durmaz. Bütün bunlar edebiyat sosyolojisi açısından araştırmacılara zengin bir malzeme sunar.

Mithat Efendi hayatın hemen her meselesi hakkında sosyologca olduğu kadar filozofça da görüş bildirmeyi ihmal etmemiştir. Onun araya girdiği birçok yerde görüşlerini filozof edasıyla okurlarıyla paylaştığına şahit oluruz. Söz gelişi 'aşk' ile 'heves' arasında yaptığı şu ayırım onun aşk zannedilen nice ilişkinin gerçekte şehevî hevesten öteye bir şey olmadığına dair felsefi bir tespittir ve bu tespit romanın olay örgüsü içinde araya girilerek aktarılmıştır:

“Aşk mı? Hata ediyorsunuz? Aşkı, bir heves-i şehvetpe-restânededen temyiz için pek ehemmiyetli davranmalıdır. Şu bahislerimizde esnasında defâat-i kesîre ile sebkat eyledi ki şiddetlice bir heves, âdeta aşk diye hükmedilecek mertebelerde insanı tağlît eder. İşte Abdülkerim, Arife ile yedi sekiz ay uğraşmış. Acaba onu bu kadar çalışmağa sevk eden şey aşk mıydı? Eğer aşk olsaydı öyle dört ay sonra usanmak ve kadının teklifatından kurtulmağa alçakçasına yollar aramak kabil olur muydu? «Ehemmiyetli davranmalı» dedik. Bu tavsiyeyi tekrar ederiz. Mukaddematında aşk içinde heves ve heves içinde aşk karma karışık olup birini diğerinden temyiz eylemek sahîhen güçtür. Lâkin eğer şu iptilâ hevesten ibaret ise o heves alındıktan sonra ortada artık aşka değil yine hevese de benzeyen hiçbir şey kalmaz. Lâkin iptilânın mahiyeti aşktan ibaret olursa, ona karışmış olan heves mukaddemât-ı ahvâlde bir şiddet-i fevkalâde suretinde tecelli ederek nihayet berteraf olduktan sonra artık sağlam ve safî bir aşk hâlinde kalır ve bu da öyle birkaç mâh sonra mahvolmak değil senelerce hatta ömürlerce sürer!” (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 117-118)

Ahmet Mithat bu şekilde araya girerek görüşlerini aktardığı yerlerde sözü bir hayli uzaktır ve okuyucuyu sıkır. Bazen birkaç paragraf veya bazen de birkaç sayfa süren bu tür araya girişler okuru sıkırsa da bu yöntem onun için kaçınılmazdır. Zira o, hemen her konudaki sosyolojik, psikolojik veya felsefi görüşlerini bu yolla aktarır okuyucularına. Bu yol, okurları eğitmek ve olgunlaştırmak için girilen mecburî bir yoldur. Bu romanları, Ahmet Mithat romanı yapan yaklaşımlardan birisidir bu.

2. Abartı

Ahmet Mithat nasıl anlattığından ziyade ne anlattığına değer verdiği içindir ki bazen fâhiş abartılara başvurur. Bunlar gerçeklikle hiç mi hiç

uyuşmaz. Söz gelişi *Yeryüzünde Bir Melek*'te Arife'nin, Şefik'in mektubunu okurken nasıl bir değişim yaşadığına dair olan şu cümleler okurun gerçeklik algısını rahatsız edecek boyutta abartılıdır: “*Şefik'in mektubunu ve zeylini okuduğu zaman Arife'ye ârız olan gazap, öyle güzel olanlara dahi yakışabilecek gazaplardan değildi. Tavsif ve tarife de sığar şey değil ki! Bir hâl üzere devam etse haydi var kuvveti kaleme verelim de tasvir edelim. Çehresi bir anda aldan mora, mordan gül rengine girip onu müteakip ağarır, onu müteakip yine morardı.*” (Ahmet Mithat Efendi 2000/4: 104) Okurlar, bu son cümle gibilerini okuduğunda “*Âlemsin Mithat Efendi!*” demekten kendini alamazlar.

Son Söz

Erken dönem Türk edebiyatının ilk telif hikâye ve romanlarında çoğunlukla eğlendirerek eğitmek maksadı güdülmüştür. Romancılarımız bunu kıssadan hisse vermek yoluyla yapmışlardır. Eserlerinde hakikatten ayrılmamaya özen gösteren romancılar kişi ve konu seçiminde zengin ve geniş bir repertuar ortaya koymuşlardır. Bazı kusurlarına ve acemiliklerine rağmen modern çizgiye yaklaşan ilk hikâye ve romanlarda bu yeni tür- lere ait anlatım tekniklerini de kullanmışlardır. Bu süreçte en fazla öne çıkan isim muhakkak ki Ahmet Mithat Efendi'dir.

Ahmet Mithat Efendi'nin hemen bütün romanları bu yazıda kısa kısa ele alınan özelliklerden birçoğunu birlikte ihtiva eder. Osman Gündüz'ün *Jön Türk* romanıyla ilgili şu tespiti Mithat Efendi'nin bütün romanları için geçerlidir aynı zamanda:

“Jön Türk romanı Ahmet Mithat romancılığının tüm karakteristik özelliklerini bünyesinde taşır. Yazar, üslup kaygısı olmadığı için, sık sık laubali ifadelerle yer vermiş, hatta yeri geldikçe vakanın yürüyüşünü durdurarak okuru bilgilendirmiş, yine gelenekten gelen alışkanlıkla romanın sonunda kıssadan hisse çıkarmış, iyileri ödüllendirirken kötülere cezalandırmış; böylece okura anlatılanlardan ders vermeyi amaçlamıştır.” (Gündüz 1999: XVIII)

Bu makalede Ahmet Mithat'ın roman yazma yönteminin belli başlı bazı özellikleri, çok az örnek üzerinden ele alınabilmektedir. Gerçekte onun romanlarında roman sanatının bütün ayrıntılarına ancak çok titiz bir çalışmayla ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Namık (2012), “Letâif-i Rivâyât'ta Anlatma Problemi”, *Ahmet Midhat Efendi*, Editör: Mustafa Miyasoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 120-130.
- Ahmet Mithat Efendi (1979), “Romancı ve Hayat”, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, hzl. Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil-Zeynep Kerman, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Yayınları Fakültesi, İstanbul, s. 63-69.
- Ahmet Mithat Efendi (1999), *Jön Türk*, Hzl. Osman Gündüz, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ahmet Mithat Efendi (2000/1), *Cinli Han-Taaffüf-Gönüllü*, hzl. Necat Birinci-Ali Şükrü Çoruk-Erol Ülgen, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Mithat Efendi (2000/2), *Müşâhedât*, hzl. Necat Birinci, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Mithat Efendi (2000/3), *Vah*, hzl. Kâzım Yetiş, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Mithat Efendi (2000/4), *Yeryüzünde Bir Melek*, hzl. Nuri Sağlam, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Mithat Efendi (2001), *Letâif-i Rivayat*, hzl. Fazıl Gökçek-Sabahattin Çağm, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Mithat Efendi (2002), *Arnavutlar Solyotlar-Demir Bey Yahut İnkışâf-ı Esrâr-Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*, hzl. Nuri Sağlam-M. Fatih Andı, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Midhat Efendi (2003/1), *Haydut Montari-Diplomalı Kız-Gürcü Kızı Yahut İntikam-Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi*, hzl. Erol Ülgen-M. Fatih Andı-Kâzım Yetiş, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Mithat Efendi (2003/2), *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar*, Yayına Hazırlayan: Nüket Esen, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Mithat Efendi (2003/3), *Eski Mektuplar-Altın Âşıkları-Mesâil-i Muğlâka-Jön Türk*, hzl. Ali Şükrü Çoruk-M. Fatih Andı-Kâzım Yetiş, TDK Yayınları, Ankara.
- AKYÜZ, Kenan (ty.), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- ÇETİN, Nurullah (2012), “Ahmet Mithat Efendi'nin Romancılığı”, *Ahmet Mithat Efendi*, Editör: Mustafa Miyasoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.131-147.
- ÇIKLA, Selçuk (2012), “Hikâye Tekniği Bakımından Ahmet Mithat Efendi'nin Letâif-i Rivâyât'ı”, *Ahmet Midhat Efendi*, Editör: Mus-

- tafa Miyasoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 177-193.
- DEMİR, Yavuz (2002), *Zaman Zaman İçinde Roman Roman İçinde: Mişâhedât*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- DİLBİR, Kadir Can (2012), “Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Geciktirim ve Sürpriz”, *Ahmet Mithat Efendi*, Editör: Mustafa Miyasoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 219-238.
- ECO, Umberto (1996), *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, 3. bs., İstanbul.
- ELMAS, Nazım (2011), *Romana Doğru / Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Roman/Hikaye Terminolojisi*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- ESEN, Nüket (2011), *Beliyat-ı Mudhike ve Karı Koca Masalı ve Ahmet Mithat Kaynakçası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ESEN, Nüket (2014), *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÖKÇEK, Fazıl (2012), “Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Anlatım Teknikleri”, *Ahmet Mithat Efendi*, Editör: Mustafa Miyasoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 209-218.
- GÖKÇEK, Fazıl (2012), *Küllerinden Doğan Anka/Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- GÜNDÜZ, Osman (1999), “Roman Hakkında”, *Jön Türk*, [Ahmet Mithat Efendi], Akçağ Yayınları, Ankara, s. V-XVIII.
- KORKMAZ, Ferhat (2010), *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanları ve Romancılığı (1874-1884)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Eğitimi Bilim Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır.
- Namık Kemal (1305/1889), *Mukaddime-i Celâl*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul.
- ÖZ, Asuman (2004), *Ahmet Mithat Efendi'nin Hikâyeciliği -Letaif-i Rivayat-*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- PARLA, Jale (2011), *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YEŞİLYURT, Şamil (2011), *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Yapı ve Tema*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.